

Νίκος Μπακόλας

Το μυστήριο της γοητευτικής διαδικασίας της γραφής (Εξομολογήσεις ενός συγγραφέα)

Πριν ασχοληθώ με το καθαυτό θέμα μου, τη γοητεία και το μυστήριο της διαδικασίας της γραφής, θεωρώ χρήσιμο, για να γνωριστούμε καλύτερα, να αναφέρω τα μέχρι τώρα βιβλία μου, που ξεπερνούν την δεκάδα. Άρχισα το 1958, εννοώ έβγαλα το πρώτο μου βιβλίο, με τη νουβέλα *Μην κλαις αγαπημένη*, συνέχισα με το μυθιστόρημα *Ο κήπος των πριγκίπων*, ακολούθησαν τρία μεγάλα διηγήματα με τον γενικό τίτλο *Εμβατήρια*, κατόπιν το μικρό πεζογράφημα *Υπνος θάνατος*, εν συνεχεία η *Μυθολογία*, που αποτελείται από δώδεκα αλληλένδετα αφηγήματα και που πολλοί το θεώρησαν μυθιστόρημα, ύστερα, μετά δέκα χρόνια, το ογκώδες μυθιστόρημα *Η μεγάλη πλατεία*, σε λίγο το συμπλήρωμά της, πάλι μυθιστόρημα, *Καταπάτηση*, ύστερα το πεζογράφημα *Η κεφαλή*, κατόπιν, μια συλλογή με έξι αφηγήματα ή διηγήματα και τίτλο *Το ταξίδι που πληγώνει*, πριν δυό χρόνια, το μυθιστόρημα, ογκώδες πάλι, *Η ατέλειωτη γραφή του αίματος* και πιο πρόσφατα το μυθιστόρημα *Μπέσα για μπέσα*. Για να συμπληρώσω την εικόνα του έργου μου, πρέπει να πω ότι έχω δημοσιεύσει στο διάστημα από το 1955 μέχρι το 1958 μερικά διηγήματα σε φοιτητικά περιοδικά και εφημερίδες, καθώς, αργότερα, και κάποια διηγήματα σε περιοδικά, όλα αυτά έξω από οποιοδήποτε βιβλίο μου, που κάποτε πρέπει να τα συγκεντρώσω για να μην πάνε αδιάβαστα. Ακόμη να συμπληρώσω ότι σχετικά πρόσφατα βγήκε σε βιβλίο μια σειρά αυτοβιογραφικών συνεντεύξεων στο ραδιόφωνο, που το τύπωσε το βιβλιοπωλείο "Ιανός", με τον τίτλο *Η ατέλειωτη ιστορία*. Αυτό, όμως, το βιβλίο δεν το θεωρώ έργο μου λογοτεχνικό, γιατί δεν το έγραψα εγώ, ή τουλάχιστον δεν το έγραψα μόνον εγώ. Φυσικά, όσα είπα σ' αυτή τη σειρά ραδιοφωνικών συνεντεύξεων δεν τα απαρνιέμαι, αλλά δεν αποτελούν πλήρη καταγραφή της ζωής μου. Ανακεφαλαιώνοντας, λοιπόν, να πω ότι, από άποψη μακροβιότητας, κοντεύει μισός αιώνας που ασχολούμαι με τη συγγραφή.

Να πω επίσης ότι όλα μου τα βιβλία, ή το μεγαλύτερο μέρος τους, βασίζονται σε πραγματικές ιστορίες, που είτε τις έζησα, είτε τις άκουσα, κυρίως από τον πατέρα μου και στο οικογενειακό μου περιβάλλον. Δεν είμαι, ωστόσο, αυτοβιογραφικός πεζογράφος, σίγουρα όμως είμαι βιοματικός, όπως άλλωστε πιστεύω ότι υπήρξαν, υπό αυτήν την έννοια, όλοι οι πεζογράφοι, όχι μόνον οι σύγχρονοι και όχι μόνον οι Έλληνες. Τη ζωή μας γράφουμε όλοι, είτε το παραδεχόμαστε είτε όχι, με μοναδική ίσως εξαίρεση τους συγγραφείς φανταστικών ιστοριών ή ιστοριών επιστημονικής φαντασίας.

Τέλος δυο λόγια για το πως γράφω: Σπάνια έγραφα στο σπίτι μου. Αυτό γίνεται μόνο τώρα που είμαι πια συνταξιούχος και μάλιστα εξαρτημένος, για λόγους υγείας, από το κομπιούτερ. Όσον καιρό δούλευα, κυρίως σαν δημοσιογράφος, έκλεβα χρόνο από την δουλειά μου μέσα στην εφημερίδα, στην *Δράση*, στον *Ελληνικό Βορρά* και στην *Μακεδονία*, αλλά κάποτε και σε άλλες εργασίες μου, στο Κρατικό Θέατρο ή και στη

Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης. όπου επίσης εργάστηκα, παλαιότερα. Και, φυσικά, εκεί έγραφα, όπως καταλαβαίνει κανείς, κάτω από αντίξοες συνθήκες, μέσα σε θόρυβο, ανάμεσα σε κουβέντες, σταματώντας και ξαναρχίζοντας, καμιά φορά με πολλά νεύρα γιατί με διέκοπταν, ο αρχισυντάκτης ή ο όποιος προϊστάμενος (τη δουλειά τους έκαναν οι άνθρωποι!), ή κάποιοι συνάδελφοι που ήθελαν κουβέντα, ύστερα από το "πήξιμο" πέντε ή και περισσότερων ωρών με την άχαρη, την τραυματική πραγματικότητα των καθημερινών ειδήσεων ή της καθημερινής ρουτίνας του γραφείου.

Το περίεργο σε όλα αυτά είναι ότι ένιωθα ότι έγραφα άνετα και οπωσδήποτε έγραφα γρήγορα. Να σκεφτεί κανείς ότι *Η μεγάλη πλατεία* των πεντακοσίων τόσων σελίδων γράφτηκε ουσιαστικά σ'ένα χρόνο, τα βράδια, στη *Μακεδονία*. Σε λιγότερο διάστημα γράφτηκε η επίσης ογκώδης *Ατέλειωτη ιστορία του αίματος*, αυτή στο σπίτι μου. Θα με ρωτήσετε: δεν διορθώνω τα κείμενά μου; είναι γραμμένα μια κι έξω;. Όχι βέβαια. Τα διορθώνω αλλά όχι πολύ. Συνήθως κρατάω το αρχικό κείμενο, κάποτε σβήνω λέξεις, ή αλλάζω ή προσθέτω, το ίδιο και μικρές φράσεις. Για να ολοκληρώσω την περιγραφή των συγγραφικών μου συνηθειών, να πω ότι εκείνο που με βασανίζει πάντα σ'ένα βιβλίο, πριν το γράψω, είναι η δομή του. Όταν αποφασίσω ποια θα είναι αυτή η δομή, το κείμενο βγαίνει άνετα. Και αν δει κανείς τα βιβλία μου πιο προσεχτικά, θα διαπιστώσει ότι η δομή αλλάζει από το ένα στο άλλο βιβλίο. Μου αρέσει ο πειραματισμός, σχεδόν τον επιδιώκω. Και τώρα πια στο θέμα μας, γιατί αισθάνομαι πως πολύ σας ζάλισα με τα προσωπικά μου.

ΥΨΥ

"Το μυστήριο της γοητευτικής διαδικασίας της γραφής". Ναι, γιατί υπάρχει και μυστήριο και γοητεία στη διαδικασία της γραφής. Και να εξηγούμεθα, δεν εννοώ κανένα μυστήριο που πιθανώς να ταλανίζει (γιατί δεν αποκλείεται κι αυτό) τον αναγνώστη ή τον μελετητή των λογοτεχνικών κειμένων, δικών μου ή άλλων συγγραφέων, αλλά αυτό που παιδεύει ευχάριστα τον ίδιο τον δημιουργό, που, επιπλέον γοητεύεται από όλο αυτό το μυστήριο. Μιλώ βέβαια εκ πείρας, εκ της προσωπικής μου εμπειρίας φυσικά, σαν συγγραφέα, σαν πεζογράφου, παρ'όλο που πιστεύω, που ελπίζω, ότι δεν κατέχω την αποκλειστικότητα, εννοώ σε τέτοιου είδους εξομολογήσεις.

Να το εξηγήσω περισσότερο. Να διευκρινίσω ότι, με αυτά που λέω, μόνο τις εμπειρίες μου αναφέρω ή αποκαλύπτω και κάποιες σκέψεις που απορρέουν από αυτές τις εμπειρίες. Όπως έχω πει και σε άλλη ευκαιρία, η έμπνευση για την δημιουργία λογοτεχνικού κειμένου (μιλώ περισσότερο για την πεζογραφία, την οποία έχω υπηρετήσει) αποτελεί έναν κόκκο μόνο στη συνολική διαδικασία της συγγραφής ή, αν θέλετε, μια ομάδα μικρών κόκκων, περισσότερων ή λιγότερων, ανάλογα με την έκταση του κειμένου που γράφεται τελικά. Αν ζητούσε κανείς από τον συγγραφέα να καταγράψει προκαταβολικά την εκάστοτε έμπνευσή του σε μια κόλλα χαρτιού, να καταγράψει ουσιαστικά την πλοκή του βιβλίου που προτίθεται να γράψει ή τον οποιοδήποτε προβληματισμό του, ίσως και να μην την γέμιζε ολόκληρη την κόλλα. Και, φυσικά, το ερώτημα είναι πώς από το ελάχιστο αυτό, τον κόκκο που ανέφερα προηγουμένως, δημιουργείται ένα μυθιστόρημα εκατοντάδων σελίδων, ή ένα διήγημα έστω. Εκεί ακριβώς έγκειται ή κρύβεται το μυστήριο για το οποίο έκανα λόγο.

Για να μην δημιουργούνται ψευδείς εντυπώσεις, να παραδεχτώ ότι στην πρώτη

πρώτη έμπνευση περιλαμβάνονται η αρχική ιδέα του κειμένου που θα γραφτεί, μια πολύ γενική εικόνα της πλοκής, κάποια από τα πρόσωπα - κάποια, όχι όλα - του μυθιστορήματος και επί πλέον (κι ίσως αυτό να είναι το σπουδαιότερο, το πολυτιμότερο κοίτασμα) ένα πλήθος προσωπικών εμπειριών, που, όμως, όμως, είναι κρυμμένες, βρίσκονται εν υπνώσει, πολλές φορές, ή τις περισσότερες, στο υποσυνείδητο, ακόμη και για τον ίδιο τον συγγραφέα, τον άνθρωπο που θα τις χρησιμοποιήσει σε δεδομένη στιγμή, σχεδόν άγνωστη κι αυτή, άγνωστη πάλι για τον συγγραφέα εννοώ. Αυτός είναι όλος κι όλος ο κόκκος, ή οι κόκκοι αν προτιμάτε, απ'όπου αναπηδά το πεζογράφημα, το εκτεταμένο εννοώ. Κι αυτά όλα χωρούνε αρχικά σε μία κόλλα χαρτί. Θα φέρω ένα παράδειγμα, από προσωπική μου εμπειρία φυσικά. Όταν επρόκειτο να γράψω τον *Κήπο των πριγκίπων*, το δεύτερο βιβλίο μου, όλο κι όλο που είχα σαν έμπνευση ήταν να μεταφέρω τον μύθο των Ατρείδων στα χρόνια της μικρασιατικής καταστροφής, χρησιμοποιώντας βέβαια τα βασικά πρόσωπα, δηλαδή τον Αγαμέμνονα, την Κλυταιμνήστρα, τον Ορέστη, την Ηλέκτρα, τον Αίγισθο, την Κασσάνδρα, κι ακόμη να διερευνήσω κάποιες σχέσεις ενδοοικογενειακές και εξωοικογενειακές, εισάγοντας και κάποια άλλα πρόσωπα, όχι από τα γνωστά του μύθου των Ατρείδων. Άρα πόση ήταν η έμπνευση και τι, πέρα από τον βασικό μύθο και τα βασικά πρόσωπα, υπήρχε ή έμεινε στο μυθιστόρημα που ακολούθησε; Ούτε μια κόλλα χαρτί. Κάπως έτσι έγινε και με τη *Μυθολογία*, αν κι εκεί το πρωτογενές υλικό, ουσιαστικά η ιστορία της ζωής του παππού μου, ήταν περισσότερο. Δεν ξέρω τι γίνεται μ'ένα ποίημα, γιατί ποτέ δεν έχω γράψει ποιήματα.

Ακόμη μια διευκρίνηση, ίσως χρήσιμη. Μιλώ με την πείρα ενός συγγραφέα που ιδιαίτερα χρησιμοποίησε, άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο, τον εσωτερικό μονόλογο και τη συνειρμική γραφή, γενικότερα μια γραφή νεωτερική, που βεβαίως έχουν μιαν ιδιαιτερότητα, και εννοώ ιδιαιτερότητα στον τρόπο λειτουργίας του συγγραφέα, στην διαδικασία της συγγραφής από μέρους του και του προβληματισμού που προηγήθηκε, ιδιαιτερότητα που δε θα την αποτιμήσω, αν είναι δηλαδή καλύτερη ή λιγότερο καλή από την παραδοσιακή γραφή, την οποία μάλιστα ιδιαίτερα τιμώ, εκτιμώ και θαυμάζω, κι αυτήν και όσους την υπηρετούν, τους άξιους βέβαια.

Καιρός όμως να επανέλθω στο θέμα μου, στο γοητευτικό μυστήριο της διαδικασίας της συγγραφής. Το μυστήριο και η γοητεία του έγκειται στον θαυμαστό και απεριγράπτο, για μένα, τρόπο που ανατροφοδοτείται η αρχική μικρή έμπνευση. Κι αυτό γίνεται, τελείται, τις περισσότερες φορές, την ίδια τη στιγμή της δουλειάς, της συγγραφής, χωρίς βέβαια να μπορώ να αρνηθώ ή να αποκρύψω ότι υπάρχουν και στιγμές περιουλλογής και σκέψης και σχεδιασμού, μικρής κλίμακας πάντως, σε ώρες σκόλης, πριν τον ύπνο συνήθως ή σ'έναν περίπατο.

Και, φυσικά, σε όλα αυτά συμβάλλει και η ίδια η φύση του λογοτεχνικού λόγου, του έντεχνου λόγου, η ανάγκη της πιο εύστοχης, κατά την κρίση του συγγραφέα, έκφρασης και της πιο ωραίας, - όπως επίσης συμβάλλει και η ανάγκη περιγραφών τόπων και τοπίων, χαρακτήρων, ενδυμασιών, αισθημάτων και πολλών άλλων στοιχείων. Το πεζογράφημα και ιδιαίτερα το μυθιστόρημα χτίζεται βήμα βήμα, φράση φράση, λέξη λέξη. Και ακριβώς εκεί, επάνω σ'αυτήν την διαδικασία της γραφής, αναπηδούν μυστηριωδώς πράγματα, λέξεις, φράσεις, σκέψεις, που ούτε είχαν προϋπολογισθεί, ούτε σχεδιασθεί εκ των προτέρων, ούτε καν είχε υποπτευθεί ο γράφων την πιθανότητα να εμφανισθούν και να τον αιφνιδιάσουν - γιατί τον αιφνιδιάζουν, ευχάριστα βεβαίως, εφ' όσον πλουτίζεται το κείμενό του. Και κάποτε, όχι σπάνια, εμφανίζονται από το πουθενά,

ή από το υποσυνείδητο ή από την φαντασία, πρόσωπα και χαρακτήρες, που εντάσσονται βαθμιαία ή και ξαφνικά στο παιχνίδι του συγγραφέα (γιατί ο συγγραφέας παίζει εκών άκων, και αλλίμονο αν δεν έπαιζε) και το πλουτίζουν ή του δίνουν την απαραίτητη ορμή, την ανανέωση που αποζητά.

Και, ακόμη, παρεισφύουν και όνειρα, πραγματικά ή παραποιημένα, αναμνήσεις σχεδόν χαμένες από τη μνήμη, κι αυτές πραγματικές ή παραποιημένες, καταπατημένα φιλότιμα, παλιά άχτια, τύψεις, κομμάτια από τραγούδια, από ποιήματα, από θεατρικές παραστάσεις ή κινηματογραφικές μνήμες, εντυπώσεις από ζωγραφικούς πίνακες και αγάλματα. Όλα αυτά, κι ακόμη άλλα, που δε μου έρχονται τώρα στον νου, ενοφθαλμίζονται στην αρχική ιδέα, στο βασικό (ας το πούμε έτσι) κείμενο, θετικά, αρκεί να ενοφθαλμίζονται στη σωστή θέση και στιγμή και στην σωστή έκταση ή δόση. Διαπιστώνει δηλαδή κανείς, ότι υπάρχει μια χημεία, ή μια βιοχημεία αν προτιμάτε, της οποίας όμως, αντίθετα με ότι γίνεται με τις θετικές επιστήμες, δε γνωρίζουμε τους νόμους της, δε νοιαζόμαστε να τους μάθουμε, αδιαφορούμε (και μιλώ για τους συγγραφείς) ακόμη κι αν υπάρχουν. Λειτουργούμε, λοιπόν, λίγο ή πολύ, σαν οιωνοσκόποι ή χειρομάντιες της κακιάς ώρας - και εννοώ εδώ κυρίως τους πεζογράφους της συνειρμικής γραφής, ή τουλάχιστον κάποιους από αυτούς, ή έστω, μόνον εμένα. Σίγουρα αποτελούν ένα μυστήριο όλα αυτά, ένα μυστήριο που γοητεύει τον δημιουργό, που του δίνει ίσως τη μεγαλύτερη, τη βαθύτερη ευχαρίστηση, την ουσιαστικότερη που του παρέχει ένα έργο του, κάθε φορά και άλλο. Κι ίσως εκεί, σ'αυτό που ίσως θα μπορούσαμε να το πούμε "η χαρά της δημιουργίας", να κρύβεται και το ότι (στις περισσότερες περιπτώσεις) ο συγγραφέας συνεχίζει ακάματος και απτόητος αυτή την ενασχόληση, καμιά φορά και ανεξάρτητα από την επιτυχία ή όχι (κυρίως όταν υπερ-ισχύει το "όχι") του βιβλίου του. Γιατί - κι αυτό οφείλω να το τονίσω - ό,τι αξίζει περισσότερο, για τον συγγραφέα εννοώ, στη συγγραφή ενός βιβλίου είναι η ίδια η συγγραφή, την ώρα της συγγραφής. Όταν το έργο εκδοθεί σε βιβλίο, τότε γίνεται πράγμα, κάτι έξω από μένα (μιλώ βέβαια για μένα), που φυσικά εξακολουθεί να με ενδιαφέρει, νοιάζομαι να αρέσει, να πάρει καλές κριτικές, ίσως κάποια διάκριση, αλλά είναι ένα πράγμα πια έξω από μένα, τελειωμένη υπόθεση.

Ίσως όσα ανέφερα μέχρι τώρα, που διαθέτουν και μια χροιά αυτοκριτικής, να δίνουν την εντύπωση ότι δεν υπάρχει διόλου σχεδιασμός κι ότι η συγγραφή ακολουθεί μια τυχαία διαδικασία. Αν αυτή η εικόνα δόθηκε, τότε έχω κάνει λάθος, έχω υποστηρίξει όχι εντελώς ακριβή πράγματα. Βεβαίως το τυχαίο στην τέχνη, άρα και στην τέχνη του λόγου, αποτελεί σημαντικό στοιχείο, πολλές φορές το αλάτι σ'όλη τη διαδικασία συγγραφής, αλλά και ο σχεδιασμός, όπως υπαινιχθηκα και πιο πάνω, με τα βασικά υλικά του κειμένου που θα δημιουργηθεί, συνιστά εξ ίσου σημαντικό παράγοντα. Ο συγγραφέας λειτουργεί και σαν έλλογο άτομο, αλλά και σαν ένα είδος μάγου, ή άτομου εν ψυχική εξάρσει, πιθανώς κάποτε παραλογιζόμενου ή προκλητικού ή ακόμη και σεληνιασμένου, σε κάποιες στιγμές, σπάνιες έστω.

Έχοντας την υποψία ότι, με τα όσα ήδη ανέφερα, ίσως δεν σας έχω πείσει, θα επιχειρήσω να φέρω ένα απλό παράδειγμα απλοϊκό ίσως. Ξεκινώ με την υπόθεση ότι ένας σύγχρονος πεζογράφος επιχειρεί να γράψει ένα κείμενο. Αυτός ο συγγραφέας έχει, σαν εξοπλισμό του, πολλά πίσω του, τόσους πειρασμούς, τόσα φορτία και τόσα ερωτηματικά, ειδικά εκείνος που προτιμά τον εσωτερικό μονόλογο (βλέπετε, καθένας με τον πόνο του). Ξεκινά, λοιπόν, κανείς μια πρώτη φράση που λέει: Εκείνος είπε, "μου αρέσει να μιλώ μαζί σας". Η φράση αυτή φαίνεται πλήρης νοηματικά.

Ωστόσο, εμένα, και νομίζω όχι μόνον εμένα, σήμερα, η απλότητα αυτή δεν μου αρκεί. Νομίζω δεν αρκούσε και σε άλλους, παλαιότερα. Εγώ, πάντως, Θέλω να ξέρω ποιος είναι ο "εκείνος", τι λογής άνθρωπος είναι, πώς και γιατί είπε αυτό που είπε, τι λογής είναι τα μάτια του την ώρα που μιλάει, τα χείλη του, τι κρύβεται πίσω από τη φράση του, γιατί του αρέσει να μιλά με τον άλλον ή την άλλη. Οπότε εισβάλλουν (και παλαιότερα εισέβαλαν), θέλοντας και μη, τα επίθετα και τα επιρρήματα, κυρίως αυτά, παίρνουν μέρος και οι διάφοροι επιθετικοί ή άλλοι προσδιορισμοί, προστίθενται συνώνυμα, η πρώτη εκείνη απλή φράση μεγαλώνει, πιθανώς περιπλέκεται, οπωσδήποτε πλουτίζεται, ελπίζει ο συγγραφέας ότι αυτό επιτελείται προς την σωστή κατεύθυνση. Αν όχι, επιχειρεί και πάλι μέχρι να εκφράσει τέλεια την εικόνα που έχει ή διαμορφώνεται ή προσπαθεί να διαμορφώσει στο μυαλό του ή μπροστά στα μάτια του.

Και ενώ συμβαίνουν όλα αυτά, τα κατανοητά και απολύτως ή σχεδόν λογικά, που πιθανότατα συνέβαιναν και στους παλαιότερους συγγραφείς, τους κλασικούς, τους παραδοσιακούς, ξεφυτρώνει μια παράξενη ιδέα ή παράλογη εικόνα, ένα παλιό όνειρο ή μια θαμμένη ανάμνηση, όπως ανέφερα και προηγουμένως, που επιμένει να εισχωρήσει στο κείμενο και που μάλιστα πείθει τον σύγχρονο συγγραφέα να το κάνει (ένας παραδοσιακός ίσως δεν θα τό'κανε ή θα τό'κανε με άλλον τρόπο), να τα αφήσει όλα αυτά να εισχωρήσουν γιατί τον γοητεύει αυτή η αιφνίδια και απροσδόκητη εισβολή και γιατί πιστεύει ότι έτσι θα γοητέψει και όσους διαβάσουν το κείμενό του. Αυτό, βέβαια, τελικά, το επιτυχές ή μη, ή το πόσον επιτυχές, θα το κρίνουν οι αναγνώστες και η κριτική, τότε που θά'ναι πια αργά για επανορθώσεις. Ωστόσο, ο συγγραφέας δε θα μετανιώσει που υπάκουσε στο ένστικτό του, που χάρηκε το παιχνίδι της φαντασίας του, τη διαβολιά του σε τελευταία ανάλυση. Γιατί αυτό είναι που μετράει περισσότερο στον δημιουργό. Άλλωστε, ελπίζει ότι, σε περίπτωση ατυχούς αποτελέσματος, θά'χει κι άλλες ευκαιρίες να επανορθώσει. Και τις αδράχνει ή τις δημιουργεί αυτές τις ευκαιρίες. Και ευτυχώς, γιατί αλλιώς μπορεί να χάνονταν κάποια αξιόλογα έργα.

Έχω την εντύπωση ότι ήδη είπα πολλά. Κι όμως δεν είπα τίποτα, δεν είπα τίποτα από όσα στριφογυρίζουν μέσα στο μυαλό μου ή στην καρδιά μου, τώρα ή και σε κάποιες στιγμές προβληματισμού, στριφογυρίζουν και μένουν ασύλληπτα. Έτσι, έχω την αίσθηση ότι και πάλι δεν σας έπεισα, δεν κατάφερα δηλαδή να σας πείσω για όλα αυτά τα γοητευτικά και μυστηριώδη που συμβαίνουν κατά τη διάρκεια μιας σύγχρονης συγγραφής. Γιατί, όπως λέγαμε κάποια μέρα και μ'έναν φίλο ποιητή, αλλά και πεζογράφο, τον Πρόδρομο τον Μάρκογλου, το μυστήριο της διαδικασίας της συγγραφής (ή τα μυστήρια) δεν είναι εύκολο να τα αναλύσεις και να τα περιγράψεις, αφού δεν είναι καθόλου εύκολο να τα ξέρεις όλα και να τα λύσεις. Αλλιώς, τι στην ευχή μυστήρια θα ήτανε; Εν πάση περιπτώσει, για να δούμε και από μίαν άλλη άποψη το θέμα του γοητευτικού μυστηρίου της διαδικασίας της συγγραφής, παρηγοριέμαι ότι και ο γραπτός λόγος, όπως και άλλες εκφράσεις, πετυχαίνει τελικά, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, με την άλφα ή βήτα τεχνοτροπία, να αποτυπώνει γνήσια και τελεσίδικα τη ζωή. Κι όπως πίστευε μια φίλη, η Αντωνία Κατοαντώνη-Πίστα, από τη ζωή μας, από την καθημερινότητα, ακόμη κι από τις εξαιρετικές στιγμές, κυρίως απ'αυτές, δε θα έμενε τίποτε μετά την αποχώρησή μας από τον κόσμο αυτόν. Αν δεν έμεναν τα κείμενα, η τέχνη, όλες οι μορφές της, μια ακαταμάχητη και ωραία, γοητευτική μνήμη, καταγραμμένη, όλα θα είχαν πάει άδικα, θα είχαν χαθεί ανεπιστρεπті μαζί μας. Και η μεν επικαιρότητα, οι πολιτικές διαδικασίες, τα καθημερινά συμβάντα που ενδιαφέρουν γενικότερα, αποτυπώνονται κατα κάποιον τρόπο στον τύπο, τον εφήμερο. Τα άλλα όμως,

εκείνα που τα περιφρονεί η δημοσιότητα, τα αισθήματα, οι συγκινήσεις, τα όνειρα, οι εξάρσεις και οι εκπτώσεις, οι ψυχιμοί, ίσως το άπαν της ανθρώπινης φύσης, επιβιώνουν ευτυχώς μέσω του έργου τέχνης και των πολλαπλών μυστηρίων του και της γοητείας του. Άρα, τολμώ να ελπίζω, δεν υπάρχει απόλυτη ματαιότητα, ακόμη και στον πιο ταπεινό κόκκο πνευματικής ενασχόλησης, ακόμη και σε μια τόσο φτωχή ανάλυση σαν την παρούσα, παρ'όλες τις αμφιβολίες του ομιλητή και τις παραπαίουσες απόψεις του, τις ελάχιστα πειστικές, παρ'όλο που έχει την αίσθηση ότι κατέφυγε, στιγμές στιγμές, σε σοφίσματα.

Το κείμενο αυτό του Νίκου Μπακόλα είχε γραφτεί για το αφιέρωμα του περιοδικού *Ελίτροχος* της Πάτρας στο έργο του συγγραφέα. Το αφιέρωμα δεν έγινε ,ο συγγραφέας έφυγε από τη ζωή το 1999 και έτσι το κείμενο δημοσιεύεται εδώ για πρώτη φορά. Ευχαριστούμε τον γιο του συγγραφέα Χριστόφορο Μπακόλα που είχε την καλοσύνη να μας το στείλει για δεύτερη φορά.